

УДК 347.736

О.М. КРАВЦОВА, к.е.н., доцент,
Донецький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РОЗРАХУНКІВ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ТА ПРИ БАНКРУТСТВІ

Досліджено економічну сутність розрахунків у їх взаємозв'язку із зобов'язаннями та дебіторською заборгованістю, їх роль у формуванні фінансового стану підприємства. Сформульовано підходи до ефективного і доцільного використання форм розрахунків відповідно до складності фінансового стану підприємства. Виявлено особливості використання форм розрахунків у процедурі банкрутства.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, форми розрахунків, дебіторська заборгованість, зобов'язання, фінансовий стан, платоспроможність, банкрутство, грошові зобов'язання, грошові кошти, облік.

Розрахунки супроводжують діяльність суб'єктів господарювання, грошовими коштами починаються та закінчуються цикли їх операційної, інвестиційно-фінансової та іншої діяльності. Якщо з будь-якої причини на підприємстві відбувається затримка у розрахунках, безперервність циклічного руху грошових коштів порушується, що може призвести до уповільнення операційного циклу, а разом з цим – до зниження ділової активності, виникнення додаткових зобов'язань зі сплати штрафних санкцій і, як слідство, до зменшення суми чистого прибутку. В окремих випадках кредитори за простроченими розрахунками можуть звернутися до господарського суду та розпочати справу про банкрутство такого підприємства. Тому в сучасних умовах кризового оточення особливу актуальність набула проблема своєчасного відновлення грошових потоків, які супроводжують діяльність підприємства. Для вирішення цієї проблеми підприємства використовують різноманітні форми безготівкових та готівкових розрахунків, причому перевага віддається першим. Підприємство, яке перебуває у процедурі банкрутства, не має особливого вибору форми розрахунків та розрахункових документів, що зумовлюється дією специфічних законів в області банкрутства.

Питання теорії та практики обліку розрахунків, грошових коштів та їх ролі у процедурі банкрутства останніми роками досліджуються у роботах багатьох провідних вітчизняних вчених. Галенко О.М., Малишенко В.А. надають грошовим коштам особливу роль у системі контролю за неспроможністю суб'єктів господарювання [1, 2]. Зокрема, Галенко О.М. у 2006 р. розроблено методику організації обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами в умовах банкрутства [3].

У роботах Ситник Л.С., Цал-Цалка Ю.С., Власової І.О. висвітлюються питання аналізу грошових потоків та їх впливу на фінансовий стан підприємств. Так, Ситник Л.С. пов'язує поняття фінансової кризи із станом, коли підприємство переходить з режиму своєчасного виконання зобов'язань в роботу зі збоями і зривами, його діяльність характеризується нездатністю продовження фінансового забезпечення виробничого процесу, оплати рахунків і погашення заборгованостей, тобто неплатоспроможністю підприємства [4].

Цал-Цалко Ю.С. підкреслює значення аналізу забезпеченості грошовими коштами при проведенні моніторингу фінансового стану суб'єктів господарювання та використанні моделі його інтегральної оцінки для побудови рейтингових систем підприємств та їх сукупностей за класифікаційними ознаками та визначення ризику банкрутства [5].

Досліджуючи економічну сутність розрахунків, Власова І.О. справедливо вважає, що такі важливі фінансові показники, як платоспроможність та ліквідність підприємства обчислюються, виходячи з облікових даних про заборгованість за розрахунками та характеризують фінансовий стан кожного окремого підприємства, впливають на рівень інвестиційної привабливості, кредитоспроможності, рентабельності діяльності [6].

У табл. 1 наведено динаміку дебіторської та кредиторської заборгованості по підприємствах України за даними Державної служби статистики України [7].

© О.М. Кравцова, 2012

Таблиця 1

Динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості по підприємствах України, млн. грн.

Показник	Од. вим.	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	31.12.2011
Баланс	млн. грн.	2441101,9	3169685,3	3493792,0	4037635,8	4676101,8
%	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Дебіторська заборгованість	млн. грн.	692205,2	945606,0	1106143,6	1308084,8	1499971,5
Дебіторська заборгованість у % до балансу	%	28,35	29,83	31,66	32,39	32,07
Поточні зобов'язання	млн. грн.	992270,1	1352935,8	1556970,3	1834297,8	2183258,9
Довгострокові зобов'язання	млн. грн.	349791,2	560042,5	592910,8	661020,4	774664,0
Разом кредиторська заборгованість	млн. грн.	1342061,3	1912978,3	2149881,1	2495318,2	2957922,9
Кредиторська заборгованість у % до балансу	%	54,97	60,35	61,53	61,8	63,25

Дані табл. 1 наочно показують актуалізацію проблеми розрахунків: збільшуються абсолютні величини дебіторської та кредиторської заборгованості, відмічено зростання частки дебіторської та кредиторської заборгованості у підсумку балансу. За п'ять останніх років абсолютна величина дебіторської заборгованості на підприємствах України виросла у 2,17 рази: з 692205,2 млн. грн. (28,35% від підсумку балансу) до 1499971,5 млн. грн. (32,07%). Кредиторська заборгованість збільшилася у 2,2 рази: з 1342061,3 млн. грн. до 2957922,9 млн. грн. Тривогу викликає той факт, що частка кредиторської заборгованості у підсумку балансу перетнула 50% і станом на 31.12.2011 р. становила 63,25%. Це свідчить про значне погіршення автономії (фінансової стійкості) вітчизняних підприємств, про зростання їх залежності від кредиторів. Ймовірність кризи неплатежів та, відповідно, банкрутства збільшується.

Незважаючи на високий ступінь розробленості питання, проблеми ефективності і доцільності використання суб'єктами господарювання різних форм розрахунків на засадах його платоспроможності та фінансової стійкості потребують продовження, урахування останніх змін, які відбулися у вітчизняному законодавстві у сфері банкрутства. До того ж під час економічної кризи підприємства, керуючись намірами збільшити обсяги реаліза-

ції, частіше укладають договори із контрагентами, використовуючи ризикові форми розрахунків з ними, нехтуючи можливим банкрутством. Ці підприємства мають чітко розуміти, до яких наслідків може призвести необачливий підхід до вибору форм розрахунків у відносинах із контрагентами.

Мета статті – сформулювати підходи до ефективного і доцільного використання форм розрахунків відповідно до складності фінансового стану підприємства, а також виявити особливості використання форм розрахунків у процедурі банкрутства.

Розрахункові відносини обумовлюються грошовим оборотом, який виконує роль посередника у реалізації господарських зв'язків між підприємствами, підприємством та бюджетом тощо. Між підприємствами господарські зв'язки реалізуються шляхом укладення та виконання договорів (контрактів). Розглянемо найпоширеніший вид договору – двосторонній договір купівлі-продажу. За договором одна сторона виступає постачальником і одночасно продавцем та одержувачем грошових коштів за реалізований предмет договору, друга сторона є замовником, покупцем і одночасно платником. У першій сторони виникає дебіторська заборгованість, у другій – зобов'язання сплатити борг. Отже такий договір регулює відносини між постачальником і замовником, продавцем і покупцем, а розрахун-

ки при цьому, як засіб платежу, виступають інструментом погашення дебіторської заборгованості та зобов'язання.

У процесі розрахункових взаємовідносин виникає дебіторська та кредиторська заборгованість (зобов'язання). Участь господарюючих суб'єктів у економічних відносинах зумовлює необхідність безперервного забезпечення виробничого циклу оборотними засобами. Розвиток принципово нового підходу до проблем платіжно-розрахункових відносин між суб'єктами ринку зумовлює необхідність досліджувати похідну уповільнення даних відносин – дебіторську заборгованість.

Відповідно до П(С)БО 10, дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. А отже, дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів на певну дату [8].

У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а також у П(С)БО 1 «Основні вимоги до фінансової звітності» та П(С)БО 2 «Баланс», надається визначення зобов'язань як категорії бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди [9].

Погашення зобов'язання може здійснюватися шляхом:

- сплати кредиторів грошових коштів;
- відвантаження готової продукції, товарів або надання послуг у рахунок одержаного авансу від покупця або у порядку заліку заборгованості;
- заміною одного зобов'язання іншим;
- переведення зобов'язань у корпоративні права, які належать кредитору (елементи капіталу) тощо.

У будь-якому випадку остаточне погашення зобов'язань пов'язане з вибуттям активів, а значить, із зменшенням майбутніх економічних вигод у результаті вибуття ресурсів підприємства. Значна частина зобов'язань підприємства виникає при нарахуванні витрат. Підприємство нараховує витрати і у відповідних сумах одночасно повинно визнати зобов'язання. У підприємства виникають взаємовідносини з персоналом, який виконує виробничі завдання, що також тягне за собою розрахунки з робітниками підприємства, з ор-

ганами соціального забезпечення та іншими організаціями та особами. Всі ці розрахунки здійснюються в грошовій формі. Зобов'язання за рахунками зі сплати податків, обов'язкових платежів, заробітної плати, створення забезпечень – все це є типові приклади визнання зобов'язань разом із нарахуванням витрат. У випадках нарахування фінансових витрат, що відносяться до звітного періоду та підлягають сплаті у наступних періодах, виникає зобов'язання щодо нарахованих відсотків.

Отже економічна сутність розрахунків проявляється у їх взаємозв'язку із зобов'язаннями та дебіторською заборгованістю.

В Україні більшість розрахунків проводяться без участі готівки, тобто в сфері безготівкового грошового обігу. Безготівковий грошовий обіг – це рух грошових коштів без використання готівкових грошових знаків шляхом перерахування сум за рахунками в банках чи зарахування взаємних вимог. У безготівковому обігу гроші функціонують як засіб платежу, бо є певний проміжок часу між одержуванням товарів та оплатою їх. Посередником при розрахунках між підприємствами та організаціями виступають відповідні установи банків, які створені для акумулювання грошових коштів та ефективного їх розміщення на умовах зворотності, платності та терміновості.

В Україні існує розвинена та надійна банківська система, тому переваги безготівкового обігу перед готівковим очевидні: прискорюється обіг грошових коштів господарюючих одиниць; скорочуються суспільні витрати обігу; збільшуються можливості держави щодо регулювання грошової сфери; забезпечується прозорість платежів.

Залежно від економічного змісту розрахунки поділяються на розрахунки по товарних операціях і розрахунки за фінансовими зобов'язаннями. Безготівковий розрахунок здійснюється по таких формах розрахункових документів:

- платіжними дорученнями;
- платіжними вимогами – дорученнями;
- чеками;
- акредитивом;
- векселями.

Доцільність використання тієї чи іншої форми розрахунків визначається конкретним господарським завданням, змістом і методами розв'язання фінансових проблем суб'єктів господарювання. При розрахунках у системі

«заборгованість-зобов'язання» існує певний конфлікт інтересів: продавець бажає швидше отримати плату, навіть авансом, тобто перевага віддається платіжному дорученню у якості форми безготівкових розрахунків; покупець намагається відстрочити платіж, тому для нього більш сприятливими будуть такі форми розрахункових документів, як вексель, платіжна вимога-доручення.

Операції з платіжним дорученням банківська установа здійснює за один операційний день. Позитивним моментом є те, що банківські установи зобов'язані прийняти до виконання розрахункові документи незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника та виконати їх у межах наявних на рахунку коштів. Тобто обслуговуючий банк стежить за черговістю здійснення платежів та створює картотеку платежів, подібну до Картотеки № 2, яка використовувалась для інкасових розрахунків раніше.

Основний спосіб платежу – це перерахування грошових коштів з рахунку платника на рахунок постачальника шляхом відповідних записів по них. У залежності від характеру платежу, порядку кредитування та інших умов кошти перераховуються по різних рахунках підприємств – поточних, позичкових, рахунках фінансування капітальних вкладень. Різновидом цього способу платежу є планові платежі, при яких розрахунки проводяться не по кожній окремій поставці матеріальних цінностей, а за певний період, виходячи з плану поставки. Другий спосіб платежу – залік взаємних вимог, при якому взаємні борги підприємств зараховуються і тільки різниця перераховується шляхом записів по рахунках. При цьому підприємства мають оформити та підписати Акт заліку зустрічних вимог і обчислити різницю до сплати.

Діюча система обліку пропонує у якості первинного документа, що засвідчує зарахування або списання грошових коштів з розрахункового рахунку в установі банку, використовувати банківську виписку, а для аналітичного обліку: при журнально-ордерній формі – журнал 1 та відомість 1.2, при меморіально-ордерній формі обліку – відповідний меморіальний ордер – накопичувальну відомість.

Використання векселю у грошовому обороті України розпочато з 1992 р., хоча векселі існують майже тисячу років. З метою спрощення порядку передачі права вимоги по відкритому листу, в XI-XII ст. в Італії, наприкінці XIII ст. – у Франції уступку права стали

оформляти не на окремому документі, а на звороті самого листа, що привело до виникнення індосаменту. Переказні листи містили застереження «на пред'явника», поряд із вказівкою заплатити конкретному кредиторі, мали альтернативний припис платити пред'явникові документа. Пізніше, наприкінці XVII та початку XVIII ст., поширилася такого роду передача права як бланковий індосамент. З метою вирішення проблеми належного виконання наказу, що містилася в листі, торговельними звичаями відкриті та обмінні листи були оголошені абстрактними і строго формальними документами. Їм дали назву «вексель», ця назва повинна була зазначатися в тексті листа. Вексель надавав право на прискорений судовий розгляд спорів та можливість швидкого стягнення грошей із платника, до речі, таке право існує за векселем і на даний час. Векселі, видані банком та забезпечені всім його майном, стали прообразом банкнот. Відсутність імені кредитора надавало їм значення коштів обігу й платежу.

З історичної точки зору використання векселів та чеків при розрахунках слід розглядати як удосконалення безготівкових розрахунків, досягнуте з розвитком економічних відносин. Проте їх поширення в обігу вимагає від користувачів високої платіжної фінансової дисципліни.

В Україні векселедержателем можуть бути тільки юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Вексель як цінний документ, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити до настання терміну певну суму грошових коштів власнику векселя (векселедержателю), видається тільки для оплати за фактично поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги (за винятком казначейських векселів). У середині 90-х років розрахунки векселями почали використовуватися вітчизняними суб'єктами господарювання у цілях приховування бартерних схем. Нагадаймо, що у цей час в Україні склалася критична ситуація у грошовому обігу: в умовах гіперінфляції підприємства бракувало грошових коштів, у господарських відносинах панував бартер, банківські установи майже не авалювали векселі. Діюче законодавство у економічній боротьбі з бартером вексель прирівнювало до заліку зустрічних вимог. Тому перша хвиля використання векселів у розрахунках не надала їм достойного розвитку. Вдруге підвищений інтерес до використання векселів виник наприкін-

ці 90-х років: векселями оформлювали внутрішньогосподарські відносини, відносини між державними підприємствами у межах одного відомства або міністерства, відносини між державним підприємством і комерційним підприємством. Зазвичай, ці векселі у майбутньому так і не були погашені, тому практика аналізу складу активів підприємств, які визнані банкрутом на початку нового сторіччя, показала наявність подібних короткострокових прострочених векселів на значні суми. Часто векселі обліковувалися на підприємстві із порушеннями, не враховувалися терміни погашення, їх не пред'являли до сплати, не зверталися до нотаріусу за протестом у відмові в сплаті векселів, а іноді ці документи просто втрачалися. Тому на даний час вексельні розрахунки в Україні обмежені, наявність векселя не захищає векселедержателя від ризику втратити грошові кошти. Розрахунки векселями можуть поширитися тільки за умов досягнення високої платіжної дисципліни, «порядності» у розрахунках та дотримання правил обліку векселів. Так, при прийманні-передачі векселів обов'язково складають Акт прийому-передачі векселю у двох екземплярах, по одному для кожної із сторін. Аналітичний облік по векселями отриманими та векселями вдатими ведуть по кожному векселю. Узагальнення інформації про векселі та їх сплату слід проводити у Відомості 3.4 «Відомість аналітичного обліку виданих та одержаних векселів» до Журналу 3 при журнально-ордерній формі обліку.

Сфера обігу розрахункових чеків на даний час занадто вузька. Використання розрахункових чеків, безумовно, зменшує оборот розрахунків готівковими коштами, це не призводить до санкцій за перевищення лімітів оплати готівкою за одним платежем. Чекова форма розрахунків може застосовуватися, наприклад, при стійких довірчих відносинах між партнерами; при можливості повного або часткового контролю партнерами одне одного; при розрахунках за межами підприємства при роз'їзному характері здійснення господарської діяльності, наприклад, якщо за товари розраховуються експедитори. Як бачимо, розрахунки за допомогою розрахункових чеків мають свої позитивні сторони, крім того, суми, які виписуються за розрахунковим чеком, не впливають на суму ліміту каси підприємства, а в разі втрати чекової книжки підприємство втрачає тільки бланки розрахункових чеків, а не самі грошові кошти. Але такі розрахунки

мають і слабкі сторони: вилучення коштів з обороту, низький рівень гарантій за плателем і, відповідно, високий ризик неотримання коштів, складнощі з оформленням, порівняно тривалі терміни документообігу та проходження платежів. Суспільство та банківська система втратили довіру до цієї форми розрахунків через велику ймовірність підробки цих фінансових документів. Ще одним недоліком розрахунків з використанням розрахункових чеків є те, що на порожній бланк розрахункового чека забороняється ставити печатку підприємства, яке виписує чек. Така вимога зменшує привабливість розрахунків за чеками, оскільки для того, щоб виписати розрахунковий чек за межами території підприємства, особі, яка виписує цей чек, необхідно мати при собі печатку підприємства, що на практиці мало ймовірно, або повертатися на підприємство, щоб поставити на чеку відбиток печатки підприємства.

Слід звернути увагу на розрахунки за фінансовим зобов'язаннями, для сплати яких підприємства використовують виключно платіжні доручення. Держава в особі Державного казначейства України приймає платежі за податками і зборами виключно у грошовій формі, через систему казначейських рахунків, не ризикуючи втратити надходження у Державний бюджет. У 2012 р. в Інструкцію про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджену постановою Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22, було внесено зміни щодо появи нової форми розрахункового документа – інкасового доручення [10]. За попередньою нормою податкові органи ініціювали примусове списання коштів з рахунків платників у порядку виконавчого провадження та на підставі виконавчих документів. Тепер органи ДПС визнано учасниками безготівкових розрахунків в особі стягувачів.

Стягнення коштів з рахунків платників податків – суб'єктів господарювання на підставі рішення суду в рахунок погашення податкового боргу, простроченої заборгованості суб'єкта господарювання перед державою за кредитом (позикою), залученим державою або під державну (місцеву) гарантію, а також за кредитом з бюджету відповідно до ст. 41 Податкового кодексу та ст. 17 Бюджетного кодексу проводиться органами ДПС шляхом подання до банку (особиста доставка працівником податкового органу або пересилання поштовим зв'язком) інкасового доручення, офо-

рмленого за встановленою формою та згідно з визначеними вимогами щодо її заповнення, у трьох примірниках [11].

Поява інкасового доручення розцінюється як захід щодо погашення податкового боргу платника податків. Так, ст. 87.5 Податкового кодексу України визначає додаткові джерела сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків: «87.5. У разі якщо здійснення заходів щодо продажу майна платника податків не привело до повного погашення суми податкового боргу, орган стягнення може визначити додатковим джерелом погашення податкового боргу дебіторську заборгованість платника податків, строк погашення якої настав та право вимоги якої переведено на органи державної податкової служби. Така дебіторська заборгованість продовжує залишатися активом платника податків, що має податковий борг, до надходження коштів до бюджету за рахунок стягнення цієї дебіторської заборгованості» [12]. Отже якщо господарюючий суб'єкт помиляється у виборі форми розрахунків та створює дебіторську заборгованість, обороти уповільнюються і накопичується податковий борг. Як бачимо, у межах діючого законодавства органам державної податкової служби дозволяється заради погашення податкового боргу займатися розпродажем активів боржника.

Практика показує, що у розрахунках важливе значення має не тільки отримання оплати від дебітора, але й вибір самого контрагента. У якості прикладу наведемо ситуацію з фіктивними ланцюгами поставок, за якими впливають певні податкові наслідки. Питання нарахування органами ДПС податкових зобов'язань і застосування штрафних санкцій з посиленням на нікчемність правочинів, за наслідками яких сформовані витрати та податковий кредит, пов'язані із виявленням фіктивних фірм у ланцюгу поставок, стало найбільш актуальним.

Вирішення питання на користь платника податку залежить від того, чи існували у платника податку прямі взаємовідносини з фіктивними фірмами, чи такі фірми були лише частиною ланцюгу поставок.

У першому випадку, при наявності прямих взаємовідносин, договір з фіктивною фірмою органи ДПС та суд з юридичної точки зору розглядають як нікчемний, оскільки він спрямований на незаконне заволодіння майном держави. Ведення податкового обліку по-

кладено на кожного окремого платника податку. Такий платник несе самостійну відповідальність за порушення правил ведення податкового обліку і така відповідальність не може автоматично поширюватися на контрагентів фіктивних підприємств, які, на відміну від них, здійснюють фактичну господарську діяльність. Виявлені фіктивні правочини становлять виняток із зазначеного правила. Це пояснюється тим, що відповідно до ст. 216 Цивільного кодексу України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім пов'язаних з його недійсністю. Тобто такий правочин не породжує змін у податковому обліку підприємства: вважається безпідставним віднесення здійснених платежів до витрат та формування податкового кредиту. При цьому документальне підтвердження виконання договору до уваги не береться (належно оформлені видаткові накладні, податкові накладні, вантажну митну декларацію тощо). Тому виключення нікчемного правочину з податкового обліку відбувається не тільки у фіктивного підприємства, а й у порядного платника податків.

Другий випадок – платник податків не перебував у прямих взаємовідносинах з фіктивними фірмами, а останні брали участь у ланцюгу поставок (перерахунку коштів або перепродажу товарів). На відміну від першого випадку, законодавство не містить норми, що описує таку ситуацію та встановлює правові наслідки.

З урахуванням принципу персональної відповідальності, підстави для позбавлення чесного платника податків права на витрати та податковий кредит у зв'язку з невиконанням іншими платниками податку (постачальниками по ланцюгу) покладеного на них законом обов'язку щодо внесення до бюджету сплачених покупцем сум податку в ціні придбання товарів (послуг) відсутні. Це пов'язано з тим, що відносини між учасниками попередніх ланок постачання товару не мають безпосереднього впливу на господарські операції, вчинені між чесними платниками податків, які входять до ланцюга постачання. За логікою платник податку не повинен нести наслідків невиконання постачальником його зобов'язань зі сплати податку і в результаті сплачувати ПДВ другий раз, а також сплачувати пеню. Такі вимоги з боку органів ДПС стали надмірним тягарем для платника податку, що порушило справедливий баланс, який повинен підтримуватися між вимогами захисту права власності.

Тому чесний платник податків має захищати свою позицію у суді, надавати первинні документи, які належить скласти для певного виду господарських операцій (рахунки, накладні, вантажні митні декларації тощо) та навести інші докази, які б свідчили про існування у сторін договору фізичних, технічних та технологічних можливостей для виконання договору поставки товару.

Аналіз форм розрахунків показує, що часто підприємства особливо не замислюються над вибором форм розрахунку у відносинах із контрагентами. Тому підприємствам пропонується при погіршенні фінансового стану провадити наступні підходи:

- обмежити застосування форми наступної оплати при реалізації, отримання векселів та будь-якої іншої форми відстрочки платежів, яка призводить до уповільнення оборотів дебіторської, кредиторської заборгованості та руху грошових коштів у цілому, та брати приклад із держави, яка потребує надходження платежів за податками тільки у грошовій формі;

- розрахунки по зобов'язанням мають здійснюватися у безготівковому порядку після отримання товарно-матеріальних цінностей, виконання робіт (послуг) або одночасно з ними; слід обмежити використання попередньої оплати при роботі із постачальниками;

- вільні кошти повинні зберігатися тільки на розрахункових рахунках у банку, а їх видача і використання здійснюються за цільовим призначенням. Для цього рекомендується застосовувати у господарській практиці складання платіжних календарів, особливістю яких є тісний зв'язок із розробленим планом руху безготівкових грошових коштів.

Тобто до вибору форм розрахунків підприємство має застосовувати диференційний підхід з урахуванням його фінансового стану на поточний момент.

Розглянемо, які форми розрахунків мають використовуватися тоді, коли порушується справа про банкрутство підприємства. Діяльність підприємства на усіх стадіях банкрутства (розпорядження майном, санація, ліквідація) достатньо жорстко контролюють кредитори через арбітражного керуючого та обраний комітет кредиторів.

Серед розрахунків з кредиторами у процедурі банкрутства тепер слід окремо виділити грошові зобов'язання. Відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»

грошові зобов'язання – це «зобов'язання боржника заплатити кредитору певну грошову суму відповідно до договору та на інших підставах, передбачених законодавством України; до складу грошових зобов'язань боржника не зараховуються неустойка (штраф та пеня), визначена (нарахована) до дати подання заяви про порушення провадження у справі про банкрутство до господарського суду, а також зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника - юридичної особи, що виникли з такої участі; склад і розмір грошових зобов'язань, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів з урахуванням процентів, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подання до господарського суду заяви про порушення провадження у справі про банкрутство, якщо інше не встановлено цим Законом» [13].

Законодавством у сфері банкрутства встановлено, що погашення грошових зобов'язань має відбуватися виключно грошовими коштами через розрахунковий рахунок у банку (платіжним дорученням), чітко визначена черговість задоволення вимог кредиторів. Використання платіжних доручень забезпечує прозорість процедури банкрутства. Доказом погашення вимог кредиторів є відповідна виписка банку.

Не допускається розрахунок з конкурсними кредиторами активами, які не є грошовими коштами. Наприклад, не дозволяється у погашення зобов'язання перед конкурсним кредитором відвантажити йому готову продукцію, виробничі запаси, необоротні активи, тому що буде порушена черговість, визначена ст. 36 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [13]. А для погашення кредиторської заборгованості поточним кредиторам на стадії розпорядження майном та у санації таке допускається.

На стадії розпорядження майном арбітражний керуючий слідкує за збереженням активів, тому буде недоречним при укладанні договорів з покупцями застосовувати відстрочку платежів, реалізацію за пільговими цінами, застосування векселів із відстрочкою погашення тощо. Слід пам'ятати, що самостійність підприємства у прийнятті управлінських рішень тепер обмежується, за кожну витраче-

ну копійку треба звітувати перед кредиторами.

На етапі санації розробляється план санації підприємства-боржника, невід'ємним елементом якого є прогноз доходів і витрат підприємства, поєднаний із рухом грошових коштів, відповідно до якого складається графік погашення вимог кредиторів. Строк проведення санації встановлюється діючим законодавством – один рік, в окремих випадках півтора роки. Слід зауважити, що оптимальним строком планування (крім оперативного) безготівкових розрахунків вважається один рік. Розробка довгострокових прогнозів (строком понад один рік) може здійснюватися в системі стратегічного бізнес-плану. Як бачимо, терміни збігаються.

На стадії ліквідації підприємство-боржник визнається банкрутом, його господарська діяльність припиняється завершенням операційного циклу. Банкрут має закрити усі розрахункові рахунки у банківських установах та залишити тільки один рахунок, який вважається ліквідаційним. Відтепер грошовим коштом належить основне місце у функціонуванні банкрута. Процедура ліквідації передбачає перетворення усіх активів, що входять до ліквідаційної маси, на грошові кошти – найбільш ліквідну частину майна, які спрямовуються на погашення вимог кредиторів за встановленою законодавством черговістю.

У табл. 2 показано приклад руху грошових коштів по ліквідаційному рахунку, який є обов'язковим додатком до звіту ліквідатора, затверджується комітетом кредиторів та господарським судом.

Економічна сутність розрахунків проявляється у їх взаємозв'язку із зобов'язаннями та дебіторською заборгованістю. Основним джерелом інформаційного забезпечення управління фінансовим станом на підприємствах є система обліку, аналізу та контролю операцій, пов'язаних з безготівковими розрахунками. Кожна окрема форма безготівкових розрахунків несе певне фінансове навантаження, має свої позитивні та негативні аспекти, специфічні особливості та сфери ефективного використання. Застосування конкретної форми розрахунків залежить від фінансового стану суб'єкта господарювання і, у свою чергу, їх використання не повинно погіршувати його фінансовий стан, тому у кризових ситуаціях основою розрахунків мають бути безготівкові розрахунки через систему банків. Забезпеченість грошовими коштами діяльності під-

приємства є запорукою його ліквідної позиції.

У процедурі банкрутства метою обліку розрахунків є забезпечення прозорості процедури. Для виконання цієї мети облік розрахунків має виконувати наступні завдання:

- повна і своєчасна реєстрація операцій із відчуженням активів, надходження коштів від їх реалізації;

- повна і своєчасна реєстрація операцій, пов'язаних із погашенням вимог кредиторів (грошових зобов'язань) відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;

- контроль за цільовим використанням отриманих грошових коштів;

- накопичення облікової інформації для звітування у процедурі банкрутства.

Організація обліку безготівкових розрахунків безпосередньо підпорядкована меті його здійснення, а вибір форми розрахунку – забезпеченню платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості підприємства. При проведенні аналізу фінансового стану підприємства відповідно до його результатів слід визначити диференційований підхід до використання певних форм розрахунків, поряд з розробкою методів кредитної політики підприємства й управління дебіторською заборгованістю.

Література

1. Галенко О.М. Обліково-аналітичні аспекти банкрутства підприємств України: [монографія] / Галенко О.М. – К.: КНЕУ, 2008. – 264с.
2. Малишенко В.А. Удосконалення бухгалтерського обліку, контролю та економічного аналізу при здійсненні процедури банкрутства і санації: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / В.А. Малишенко ; Східноукр. нац. ун-т. – Луганськ, 2001. – 19 с. – укр.
3. Галенко О.М. Методика та організація аналітичного обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами при банкрутстві підприємства / О.М. Галенко, Г.В. Булкот // Вісник НУВГП: Економіка: наук. зб. – Рівне: 2006. – Вип. 3. – С.18-25.
4. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.02.03 / Л.С. Ситник ; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2002. – 32 с. – укр.

Таблиця 2

Приклад руху грошових коштів по ліквідаційному рахунку

Операція	Надходження	Витрачання
Залишок на ліквідаційному рахунку станом на 01.02.2010	7171,51	
Продаж акцій (протокол конкурсної комісії № __ від ____, договір № __ від ____)	160000	
Продаж автотранспорту (протокол конкурсної комісії № __ від ____, договір № __ від ____)	6377,65	
Продаж металобрухту (рішення комітету кредиторів від ____, договір № __ від ____)	6332,04	
Продаж готової продукції (протокол конкурсної комісії № __ від ____, договір № __ від ____)	6741,85	
Зарахування залишку грошових коштів із розрахункового рахунку № __ у банку __ при його закритті	760,91	
Продаж будівлі інв. № __ (протокол конкурсної комісії № __ від ____, договір № __ від ____)	92998,2	
Стягнення дебіторської заборгованості (найменування дебітора, код ЗКПО)	33582	
Платежі першої черги:		
Придбання канцелярських товарів		507,84
Придбання запасних частин на автомобіль		7150,94
Розрахунково-касове обслуговування ліквідаційного рахунку		3681,52
Виплата поточної заробітної плати штатним працівникам по супроводженню ліквідаційної процедури (штат затверджений комітетом кредиторів)		31162,81
Внески до ФСС по безробіттю		502,45
Внески до ПФУ		6315,63
Внески до ФСС від нещасного випадку на виробництві		441,02
Податок із доходів фізичних осіб		2811,73
Внески до ФСС по тимчасовій непрацездатності		854,43
Господарські витрати		14024
Плата за оренду приміщення		3500
Підготовка документів банкрута до передачі в архів		4138,2
Оплат за експертну оцінку активів		2622
Платежі другої черги:		
Заробітна плата та компенсація за несвоєчасну виплату заробітної плати		162555,44
Податок із доходів фізичних осіб		37340
Внески до ПФУ		4368
Внески до ФСС по тимчасовій непрацездатності		2184
Внески до ФСС по безробіттю		1042
Разом обороти	306792,65	285202,01
Залишок на ліквідаційному рахунку станом на 25.07.2011	28762,15	

5. Цал-Цалко Ю.С. Методологія статистичного аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.03.01 / Ю.С. Цал-Цалко ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2005. – 33 с. – укр.

6. Власова І.О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами: Автореф. дис. канд.

екон. наук: 08.06.04 / І.О. Власова ; Нац. аграр. ун-т. – К., 2005. – 20 с. – укр.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України за станом на 22 жовтня 2012р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Положення (стандарт) бухгалтерсько-

.....
<http://www.donntu.edu.ua/> «Библиотека»/ «Информационные ресурсы»

<http://www.instud.org>, http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_ekon/

го обліку 10 «Дебіторська заборгованість» // Наказ Міністерства Фінансів України від 08.10.99р. № 237; за станом на 06 червня 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=293720

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» // Наказ Міністерства Фінансів України від 31.03.99р. № 87; за станом на 10 січня 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99>

10. Про затвердження інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті // Постанова Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22; за станом на 21.06.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>

11. Тарасенко В. Порядок організації безготівкових розрахунків при стягненні коштів та зупиненні видаткових операцій / В. Тарасе-

нко // Вісник податкової служби України. – № 23. – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/2352>

12. Податковий кодекс України Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI; за станом на 08.07.2012 р. // Голос України від 04.12.2010. – № 229. – зі змін. та допов. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

13. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII; за станом на 13 червня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 31– ст.440-42-43. – зі змін. та допов. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

Стаття поступила в редакцію 10.10.2012